כיתה י"א | תושב"ע · משנה | שיעור 2 מתוך 3 | 45 דק' | בבא קמא ג, ג

"כל המקלקלין ברשות הרבים": תבן, קש וקנס חכמים

🎯 מטרות השיעור

- התלמידים יקראו את משנה ג בפרק ג של בבא קמא, ויסבירו את המקרה של המוציא תבן וקש לרשות הרבים.
- התלמידים יסבירו את הקביעה "כל הקודם בהן זכה" לפי הרע"ב: קנס של חכמים.
- התלמידים יבינו את הכלל של רבן שמעון בן גמליאל ואת התוספת של הרע"ב: "ואפילו עושים ברשות".
- התלמידים יבחנו מה יעיל יותר נגד מפגעים: חובת תשלום או קנס, ויחברו זאת לשאלות מהחיים העירוניים.

❓ השאלה הגדולה של היחידה

מה מותר לי לעשות ברחוב, בשכונה ובבית שלי, כשזה משפיע על אחרים?

השיעור השני שואל: איך חכמים מונעים מאנשים להפוך את הרחוב למחסן, ומה עושה קנס?

🧪 פתיחה

שאלה ללוח: "בעירייה מחליטים: כל חפץ שיונח על המדרכה יותר מיום, מי שמוצא אותו רשאי לקחת אותו." מה דעתכם? האם זה צודק? האם זה יעבוד? (5 דקות)

📖 הסבר למורה

בעבר נהגו להוציא תבן וקש לרחוב כדי שיירקבו בדריסת העוברים וייעשו זבל לשדות (הרע"ב: "שֶׁיִּרָקְבוּ הַתֶּבֶן וְהַקַּשׁ, וְנַעֲשִׂים זֶבֶל"). המשנה קובעת שני דינים: מי שהוציא חייב בנזק שנגרם, ו"כָּל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה", כלומר כל אחד רשאי לקחת את התבן והקש לעצמו.

הרע"ב מסביר שהזכייה היא קנס: "דְּקָנְסִינְהוּ רַבָּנָן". חכמים לא הסתפקו בחובת תשלום אחרי נזק, אלא יצרו תמריץ לפנות את המפגע מראש: מי שמשאיר את רכושו ברחוב מסתכן שיאבד אותו.

רבן שמעון בן גמליאל מכליל: "כָּל הַמְקַלְקְלִין בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְהִזִּיקוּ, חַיָּבִין לְשַׁלֵּם, וְכָל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה". הרע"ב מוסיף שזה נכון "וַאֲפִלּוּ עוֹשִׂים בִּרְשׁוּת, כְּגוֹן בִּשְׁעַת הוֹצָאַת זְבָלִים". זהו אותו עיקרון ששמענו בשיעור הקודם על השופך מים: היתר לעשות פעולה אינו פוטר מאחריות לנזק.

📜 המקור (המשנה מתוך ספריא, נוסח תורת אמת; רע"ב מתוך ספריא)

משנה, בבא קמא פרק ג, משנה ג

הַמּוֹצִיא אֶת תְּבֻנוֹ וְאֶת קַשּׁוֹ לִרְשׁוּת הָרַבִּים לִזְבָלִים, וְהֶזֵּק בָּהֶן אַחֵר, חַיָּב בְּנִזְקוֹ, וְכָל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה. רַבָּן שִׁמְעוֹן בֶּן גַּמְלִיאֵל אוֹמֵר, כָּל הַמְקַלְקְלִין בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְהִזִּיקוּ, חַיָּבִין לְשַׁלֵּם, וְכָל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה. הַהוֹפֵךְ אֶת הַגָּלָל בִּרְשׁוּת הָרַבִּים, וְהֶזֵּק בָּהֶן אַחֵר, חַיָּב בְּנִזְקוֹ:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא קמא ג, ג

לִזְבָלִים. שֶׁיִּרָקְבוּ הַתֶּבֶן וְהַקַּשׁ, וְנַעֲשִׂים זֶבֶל לְזַבֵּל שָׂדוֹת וּכְרָמִים:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא קמא ג, ג

כָּל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה. דְּקָנְסִינְהוּ רַבָּנָן:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא קמא ג, ג

כָּל הַמְקַלְקְלִים בִּרְשׁוּת הָרַבִּים. וַאֲפִלּוּ עוֹשִׂים בִּרְשׁוּת, כְּגוֹן בִּשְׁעַת הוֹצָאַת זְבָלִים. אִם הִזִּיקוּ חַיָּבִים:

רע"ב (ר' עובדיה מברטנורא) על בבא קמא ג, ג

הַהוֹפֵךְ אֶת הַגָּלָל. צוֹאַת בָּקָר:

⚖️ כתוב / מפרשים

בצד אחד מה שכתוב במשנה במפורש, ובצד השני פירוש, עם שם המפרש. הפירוש הוא דרך אחת להבין, לא חלק מהמשנה.

📜 **כתוב:** "וְכָל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "דְּקָנְסִינְהוּ רַבָּנָן": זה קנס של חכמים, לא דין רגיל של הפקר.

📜 **כתוב:** "כָּל הַמְקַלְקְלִין בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְהִזִּיקוּ, חַיָּבִין לְשַׁלֵּם"

💭 **מפרשים:** הרע"ב: "וַאֲפִלּוּ עוֹשִׂים בִּרְשׁוּת, כְּגוֹן בִּשְׁעַת הוֹצָאַת זְבָלִים".

👩‍🏫 מהלך השיעור (45 דקות)

חומרים: דף המקורות (המשנה והרע"ב), דף עבודה, לוח

1. פתיחה: החלטת עירייה דמיונית (5 דקות)

2. קריאת המשנה: התבן והקש, ושני הדינים (10 דקות)
3. "דקנסינהו רבנן": מה ההבדל בין פיצוי לקנס? (10 דקות)
4. הכלל של רשב"ג והקשר לשופך מים מהשיעור הקודם (10 דקות)
5. מקרים מימינו ושאלה בסגנון בגרות, כרטיס יציאה (10 דקות)

💬 שאלות לדיון

הבנה (מה כתוב?)

1. למה הוציאו תבן וקש לרשות הרבים?
2. מהם שני הדינים במשנה על המוציא תבן וקש?

פרשנות (מה זה אומר?)

1. מה פירוש "דקנסינהו רבנן", ולמה דווקא קנס כזה?
2. מה מוסיף רבן שמעון בן גמליאל על תנא קמא?

הערכה (מה דעתי?)

1. האם קנס שבו "כל הקודם זכה" עלול ליצור בלגן ברחוב? נמקו.
2. מה יעיל יותר בעיר שלכם נגד מפגעים: קנס, פיצוי או חינוך?

🎓 שאלה בסגנון בגרות (20 נקודות, ניסוח מקורי)

קראו את משנה ג בפרק ג של מסכת בבא קמא.

א. הסבירו את הדין "כל הקודם בהן זכה", ואת הנימוק לפי הרע"ב. (6 נקודות)

ב. "כל המקלקלין ברשות הרבים והזיקו, חייבין לשלם". הסבירו את הכלל, והראו מה מוסיף הרע"ב. (7 נקודות)

ג. מצאו עיקרון משותף למשנה זו ולדין "השופך מים ברשות הרבים" (משנה ב). (7 נקודות)

התשובה המלאה במחוון של דף העבודה.

🧭 התאמה לפי זרם

השיעור מתאים לשני הזרמים. ההבדל בדגשים:

ממלכתי

- כלכלה ומשפט: קנס כתמריץ (הרתעה) מול פיצוי (תיקון נזק), עם דוגמאות מחוקי העזר העירוניים.
- איכות הסביבה: פסולת ומפגעים במרחב הציבורי, והאחריות של התושב.
- דיון ערכי: האם מותר לקחת חפץ שמישהו השאיר ברחוב? המשנה מול נורמות היום.

ממלכתי-דתי (חמ"ד)

- קנסות חכמים: סמכות חכמים לתקן תקנות לטובת הציבור, ו"דקנסינהו רבנן" כדוגמה.

- ההבדל בין הפקר רגיל ובין זכייה שנובעת מקנס, ומה ההלכה כרשב"ג.
- השמירה על רשות הרבים כמצווה: "לא תשים דמים בביתך" והאחריות על המרחב המשותף.

🏁 סיכום השיעור

חוזרים להחלטת העירייה מהפתיחה: מה הייתה המשנה אומרת עליה? כל תלמיד כותב כלל אחד שהיה מציע לעירייה בעקבות המשנה.

🎟️ כרטיס יציאה (2 דקות)

בסוף השיעור כל תלמיד כותב על פתק שתי שורות:

1. דבר אחד שלמדתי היום: _____
2. שאלה אחת שעדיין יש לי: _____

💡 הערות למורה

המילה "גלל" (צואת בקר, לפי הרע"ב) מצחיקה תלמידים; כדאי להקדים ולהסביר. השיעור קצר יחסית בטקסט, ולכן יש בו יותר זמן לדיון ולמקרים. למתקשים: דף עם תמיכה, ובו מחסן מילים, שאלות סגורות ומחוון משלו.

📝 בדף העבודה

שני הדינים במשנה, קנס חכמים, הכלל של רשב"ג, מקרים מימינו ושאלה בסגנון בגרות. מחוון מלא בעמוד השני.

יש גם גרסה עם תמיכה (מחסן מילים, פחות שאלות, ומחוון משלה).

מקורות

- משנה, בבא קמא ג, 3 (ספריא)
- רע"ב על בבא קמא ג, 3 (ספריא)

מחוון: המקלקלין ברשות הרבים, ו"כל הקודם בהן זכה"

1. **חלק א:** (1) חייב בנזקו; כל הקודם בהן זכה. (2) "שֶׁיֵּרָקְבוּ הַתֶּבֶן וְהַקַּשׁ, וְנַעֲשִׂים זֶבֶל לְזַבֵּל שָׂדוֹת וּכְרָמִים". (3) חכמים קנסו את המוציא; הוא מסתכן שיאבד את רכושו, ולכן יפנה את הרחוב מראש.
2. **חלק ב:** (1) כל מי שמקלקל את רשות הרבים ונגרם נזק, משלם, וכל אחד רשאי לקחת את מה שהשאיר. (2) אפילו כשהפעולה מותרת, "כְּגוֹן בְּשָׁעַת הוֹצָאַת זְבָלִים", האחריות לנזק נשארת. דוגמה: עבודות מותרות בכביש.
3. **חלק ג:** (1) הקבלן חייב: "כָּל הַמְקַלְקְלִין בִּרְשׁוּת הָרַבִּים וְהִזִּיקוּ, חַיָּבִין לְשַׁלֵּם". (2) לפי המשנה, השכן זכה ("כָּל הַקּוֹדֵם בָּהֶן זָכָה"); לקבל דיון בהבדל בין ספה לתבן. (3) חייבת: גם מי שעושה ברשות חייב בנזק.
4. 🎓 **בגרות:** בשני המקרים: גם פעולה שמותרת ברשות הרבים מחייבת בתשלום אם הזיקה. רע"ב במשנה ב: "אַף עַל גַּב דִּבְרְשׁוּת קָעֲבֵיד, כְּגוֹן בִּימוֹת הַגְּשָׁמִים"; במשנה ג: "וַאֲפִלּוּ עוֹשִׂים בִּרְשׁוּת, כְּגוֹן בְּשָׁעַת הוֹצָאַת זְבָלִים".

🎓 **מחוון לשאלת הבגרות שבמערך:** א. כל אחד רשאי לקחת את התבן והקש; זה קנס של חכמים (דקנסינהו רבנן) כדי שלא יקלקלו את רשות הרבים. ב. כל מי שמקלקל את הרחוב ונגרם נזק, משלם; הרע"ב: אפילו כשעושים ברשות, כמו בשעת הוצאת זבלים. ג. רשות לעשות פעולה ברחוב אינה פוטרת מאחריות לנזק.